

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47

Aralık 2016 December 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

CAMİ CEMAATİNİN CAMİ İLE TANIŞMALARINDA ÇOCUKLUK DÖNEMİ YAŞANTILARININ ETKİLERİ

THE EFFECTS OF CHILDHOOD EXPERIENCES IN MEETING WITH THE MOSQUE

Fatih ÇINAR*
Nural ŞENER**

Öz

Bu araştırmada cami cemaatinin cami ile tanışmalarında çocukluk anılarının etkisi tespit edilmesi amaçlanmıştır. Betimsel tarama modelinin benimsendiği bu araştırmada verilerin elde edilmesinde nitel yöntemlerden yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmada verilerin analizinde betimsel analize başvurulmuş ve geçmiş, bugün ve gelecek teması esas alınmıştır. Araştırma sonunda; katılımcıların cami ile tanışmalarında çocukluk anılarının (geçmiş) onlarda kalıcı bir iz bıraktığı, dini gelişimlerini olumlu düzeyde etkilediği; katılımcıların geçmişten edindikleri tecrübelerle dayanarak (eksik gördüklerini tamamlama, olumlu gördüklerini aktarma şeklinde) bugün kendi çocuklarının dini gelişimlerine katkıda bulunmaya çalıştıkları, katılımcılara göre çocukların cami eksenli din eğitimi için neler yapılabileceği (gelecek) gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cami, Çocuk, Aile, Din Eğitimi, Namaz, Eğitim.

Abstract

In this research, it was aimed to determine the effects of childhood memories in meeting mosque community with the mosque. In this research, in which the descriptive screening model is adopted, semi-structured interview form is used in obtaining the data. Descriptive analysis was applied in the analysis of the data in the study and the past, present and future basis was taken as basis. At the end of the research; The participants left a permanent mark on their childhood memories (past) in their encounter with the mosque, and positively influenced their religious development; Based on the experiences they have gained from past (complementing what they see, conveying what they see positively) today they have tried to contribute to their children's religious development and have achieved results such as what children can do for mosque-oriented religious education.

Keywords: Mosque, Child, Family, Religious Education, Prayer, Education.

GİRİŞ

Her din, inananlarını ortak değerler, hedefler ve gayeler etrafında toplamak, birleştirmek, uzlaştırmak, kaynaştırmak, yoluyla güçlü, inançlı bir toplum oluşturmak ister. Bu birleşme ve kaynaşmanın oluşmasında ortak inanç esaslarının benimsenmesi kadar, dinin vazgeçilmez temel bir ögesi olan ibadetler de çok önemli bir rol üstlenir. Dinin, uygulama alanının görünen yüzü olan ibadetler, dinî bir yaşam tarzı için gerekli olduğu kadar, o dinin hayatta kalması, varlığını sürdürebilmesi içinde oldukça önemli yer tutmaktadır. Çünkü bir dinin ibadet ritüelleri olmaksızın varlığını sürdürebilmesi, mensubu olan insanlar tarafından gözetilmesi oldukça zordur. Bautroux'un da ifade ettiği gibi, kişinin dinî hayatında ibadetler yoksa onun dinî hayatı, kendi duygularıyla, düşünceleriyle, kafasındaki kurgularıyla sınırlı kalır ve bu kısım artık din olarak nitelendirilemez (Certel, 1999:220).

İbadetlerin gayesi, insanların yaratıcılarıyla samimi ve devamlı bir ilişki kurmalarını sağlamaktır. Özellikle İslam dini bunu dünyevi ilişkilerde bile Tanrı-insan ilişkisi bağlamında ele alıp, şekillendirmektedir (Wach, 2011: 215). Dinler belirledikleri ibadetlerle toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflerler. İslam dini de, ibadet esaslarını da bu noktaya ağırlık verilerek düzenlenmiştir. Örnek verilecek olursa, İslam dininde, vazgeçilmez bir öneme sahip olan Hz. Peygamber'in "dinin direğidir" (Nebevi, 2013: 577) ifadesini kullandığı namaz ibadeti, bireysel olarak yapılabilmesine rağmen, günde beş vakit farz olan namazların cami de, cemaat olarak kılınması Hz. Peygamber tarafından müekked bir sünnet olarak uygulanmış, ayrıca cami de, cemaatle kılınan namazın, bireysel olarak kılınan namazdan yirmi yedi kat daha sevap olduğu bildirilerek (Nebevi, 2013. 289), namazların toplu olarak yani cemaatle kılınması (Nebevi, 2013. 294-296) tavsiye edilmiştir. Mekân olarak ise, herhangi bir yer, ev değil, *cami* vurgulanmış olup, konuyla ilgili pek çok ayet (Bakara 144; Tevbe 8) ve hadis (Nebevi, 2013: 265-281) mevcuttur.

Asr-ı saâdetten günümüze İslam medeniyetinin yaşandığı mekân olarak camiler, aynı zamanda Allah'ın el- cami ismi şerifinin de tezahürü olarak genç, yaşlı, kadın, erkek tüm kesimi içine alan, mekân ve zamanın mücessem ve müşahhas olduğu bir yapıdır (Albayrak, 2011: 23). Camiler en büyük değeri cemaatle kazanmaktadır. Her yaş ve seviyeden insanı bir araya getiren bu mekânların en güzel süsü hiç

* Başlıca yazar, Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, fatihcinar@sdu.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

şüphesiz çocuklardır (Görmez, 2011:2). Dolayısıyla çocuklarla camileri bir araya getirmek ibadet eğitiminin verilmesinde ve çocukların din duygusunun gelişiminde önemli katkı sağlayacaktır.

Bireyin gençlik ve yetişkinlik dönemindeki dini inanç, duygu, tutum ve davranışlarının temeli büyük ölçüde din duygusunun uyanmaya başladığı çocukluk döneminde atılmaktadır. (Köylü, 2004:138; Kaya,2015: 52). Bu dönemdeki çocukların en temel özelliklerinden birisi de gördüğünü benzetme, duyduğunu söyleme çabası içinde olmasıdır. Bu sürece taklit dönemi de denilebilir. Çocuk aslında davranışı taklit ederken öğrenmekte, öğrenme esnasında taklit edilen şeyi de kendi davranışı haline dönüştürmektedir (Tosun,2012: 172). Çocuğun ibadet eğitiminde bu taklitler oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle namaz gibi içselleşmesinde duyuşsal kazanımın ağır bastığı ibadetlerde çocukların bu özelliği dikkate alınmalı ve erken çocukluk döneminde gelişimine uygun katkıda bulunulmalıdır. Nitekim Bohne'nin belirttiği gibi çocuk, dıştan taklit eder gibi görünse de aslında o, bu süreçte Allah ile içten bir ilişki halindedir (Albayrak, 2011:24). Peki çocukların dinî gelişimlerinde oldukça önemli olan cami merkezli din eğitimi, bugün çocuklara nasıl verilmelidir? Ailelerin bu noktada rolü nedir? Çocukluk dönemi cami yaşantılarının yetişkinlik dönemi dini hayatlarında katkısı var mıdır?

Soruları çoğaltmak elbette mümkündür. Fakat soruların cevapları bizi çocuğun dini gelişiminde veya ibadet eğitiminde, aile-çocuk ve cami ilişkisine, konu hakkında bilinçli olmaya ve doğru yaklaşımları uygulama gibi hususlara götürecektir. Çocuğun dini şuur kazanması açısından kritik olan bu dönemin aileler tarafından atlanılması ya da yanlış uygulamalara başvurulması durumunda ise çocuğun dini gelişimi olumsuz etkileyebileceği gibi çocuk - cami ilişkisinin sağlıklı bir şekilde kurulmasına da engel teşkil edebilecektir. Konu ile ilgili aşağıda yer vereceğimiz yaşanmış iki farklı olay, çocukluk dönemi cami yaşantılarının yetişkinlik dönemi dini hayatlarına etkisindeki önemini açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Örnek 1: 'Bekir Develi, oğlu Güven'i ilk kez camiye götürdüğünde, her çocuk gibi Güven'de cemaat namazdayken camide koşturur durur. Namaz bitince imam Güven'e seslenir ve yanına çağırır. Hoca; ürken çocuğa, sen bu camide şimdiye kadar gördüğüm en hızlı koşan çocuksun der ve bir gofret verir (Arıkan, 2012).

Örnek 2: Cem Karaca'nın sağlığında anlattığı anısını kendi ağzından aktarıyoruz: "Yedi yaşlarında camiye gittim. Dizimde ağrı olduğu için bir ayağımı uzatmıştım. Birden yaşlı bir adamın ayağıyla ayağıma vurmasıyla irkildim. Sonra haşin bir ifadeyle utanmıyor musun, Allah'ın evinde ayağını uzatmış oturuyorsun, kalk gibi sözlere muhatap oldum. Kalktım ve ancak yetmiş sene sonra camiye dönebildim"(Aydın 2010).

"İki farklı örnek, iki farklı anı, iki farklı duygu ve iki farklı yaklaşım" fakat ikisi de çocukluk dönemi cami yaşantılarının yetişkinlik dönemi cami-yetişkin arasındaki ilişkiye etkisini ortaya koyması açısından önemli. Tahmin ediyoruz ki, bu şekilde neticelenen bir cami ziyareti sonrası, Güven, tekrar camiye gitmeyi ipe çekmiştir. Fakat ikinci olayı yaşayan ve olumsuz etkilenen Cem Karaca 70 yıl sonra camiye geri dönebilmiştir. Benzer şekilde çocukluk yıllarında pek çok olumlu hatıraları olan kimseler olduğu gibi, olumsuz hatıraları olup, sadece camiden değil, namaz ibadetinden belki de İslam dininden bile uzaklaşan pek çok kimse olmuş olabilir. Kısacası çocuğa sunulan örnek yaşantı ile çocukta din duygusunun sağlıklı bir gelişimi sağlanabileceği gibi, yanlış ya da baskıcı yaşantı sunulması suretiyle çocuktaki din duygusunun körelmesine hatta dinden uzaklaşmasına neden olabilmektedir (Köylü, 2004:138).

Araştırmada da bu problemden hareketle çocukluk dönemi yaşantılarının bireylerin dini gelişimlerine etkisinin tespit edilmesi amaçlanmış; araştırmanın sorusu da "cami cemaatinin cami ile tanışmalarında çocukluk dönemi yaşantılarının etkileri nelerdir?" şeklinde oluşturulmuştur.

1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma var olan durumlar ortaya konulmaya çalışıldığı için betimsel tarama modeli benimsenmiş verilerin toplanmasında nitel veri toplama tekniklerinden ve araştırmacılar tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Formda katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır:

1. Çocukluk döneminizde sizde iz bırakan dini yaşantılarınız nelerdir?
2. Bugün çocuklarınızın dini gelişimleri ile ilgili neler yapıyorsunuz?
3. Sizce çocukların cami eksenli din eğitimi için neler yapılabilir?

1.1.Katılımcılar

Araştırma Isparta il merkezinde bulunan İstiklal Cami cemaatinden 19 kişi ile gerçekleştirilmiştir. İstiklal camiinin seçiminde vakit namazlarında kadın cemaatin de yoğunlukla bulunduğu ve cami merkezli aile etkinliklerinin düzenlendiği camilerden birisi olması etkin olmuştur. Katılımcı grubun 7'si ileri yetişkin (3 bayan- 4 erkek), 11'i orta yetişkin (2 bayan- 9 erkek) ve bir kişide ilk yetişkin (bayan) olarak oluşmuştur. Katılımcıların seçiminde gönüllülük esasına bağlı kalınmıştır.

1.2.Verilerin Analizi

Araştırmada veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile araştırmacılar tarafından 19 kişilik cami cemaatiyle yüz yüze görüşerek elde edilmiştir. Görüşme sonrası

elde edilen veriler bilgisayar ortamında yazıya aktarıldıktan sonra betimsel analize tabi tutulmuştur. Çalışma 3 ana tema üzerine kurgulanmıştır. Bunlar Katılımcıların çocukluk dönemi iz bırakan dini yaşantıları (Geçmiş), katılımcıların çocuklarının dini gelişimleri ile ilgili neler yaptıkları (bugün) ve çocukların cami eksenli din eğitimi için neler yapılabileceği (gelecek) şeklindedir.

2.Bulgular

2.1.Katılımcıların Cami ile Tanışmalarında Etkili Olan Kişiler

2.1.1. Anne-Baba

Ailenin çocuğun gelişimindeki önceliği, pek çok alanda olduğu gibi çocuğun dinî gelişiminde de önemli bir yere sahiptir. Çünkü dini ve ahlaki değerlerin kazanılması ve içselleşmesi, çocukluk döneminde aile tarafından çocuğa sunulan dini yaşantılar ile doğrudan orantılıdır. Nitekim ailede yaşanan ve çocuk tarafından teneffüs edilen din duygusu, çocuğun dünyasında önemli bir yer edinecek, zamanla inanç, düşünce ve davranış olarak çocukta tezahür etmesinde iz bırakan etkiye sahip olacaktır. Örneğin bir çocuğun anne-babasını, evde namaz kılariken görmesi veya ailesiyle camiye gidip, o ortamı teneffüs etmesi, namaz kılan kişilerin topluca hareketlerini, imamı, imamın komutlarına uyan insanları, caminin bölümlerini veya camideki herhangi bir hat tablosunu, tezhipleri, çinilerdeki dekoratif süslemeleri görmesi(Albayrak, 2011: 26), yine burada kamet, ezan, hutbe, vaaz gibi dini ritüelleri işitmesi çocukların yaş düzeylerine göre bunlardan etkilenmesine, duyuşsal olarak camiye ve namazı sevmesine, özeldede dini gelişimine katkı sağlayacaktır (Şanver,2011: 22). Araştırmada da yapılan görüşmeler analiz edilmiş ve katılımcıların din duygusunun gelişiminde, öncelikle etkili olan kişilerin anne-babaları olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre genelde katılımcılar, ilk ibadet eğitimi ve öğretimlerini ve ilk cami deneyimlerini anne-babaları ile gerçekleştirmişlerdir. Örnek ifadeler:

A1: "*Beş vakit namazını kaldığı için, dinini de yaşamaya çalıştığı için babam. Annemin de etkisi var tabii.*"

A2: "*Annem – babam*"

A7: "*Ailemin katkısı oldu tabii ki. Namaz kılan bir aileydi, namazın yaşantımızda olması gerektiğini görerek büyüdük.*"

A9: "*Annem – babam büyük bir etkisi oldu.*"

A13: "*Halı dokur, namaz kılardık. Annem namaza çok önem verirdi. Sabah namazına erkenden kalkar su ısıtırdı, biz üşümeyelim diye, ısınmış suyla abdest aldırırdı. O zaman evler şimdi ki gibi değil, çeşmelerden sıcak su akıyor, çok şükretmemiz lazım çok...*"

2.1.2. Aile Büyükleri

Değişim ve gelişim, insanın yaratılışından beri var olan ve günümüzde toplumsal hayatta gerek kurumlarda, gerekse de kültürün öğelerinde baş döndürücü hızla yaşanan bir gerçekliktir. Örneğin köy nüfusunun kentlere ve tarım dışı çalışma alanlarına yönelmesi ile yaşanan değişim, geniş aileyi çekirdek aileye dönüştürmüş, gelenek ve göreneklerimizdeki aile değerlerini eskiterek yerine yenilerini getirmiştir (Ünal, 2013: 590). Günümüzde ailenin giderek küçülmesi ve çekirdek aile anlayışının yerleşmesi gerek çocuğun gelişiminde anne-babanın önemini arttırmış, gerekse de çocuğun bu dönemde etkileşimde bulunduğu kişi sayısını azaltmıştır. Bugün maalesef çok fazla mevcut olmasa da geniş aile kültürünün yaygın olduğu ortamlarda özellikle aile büyüklerinin çocuğun dini gelişiminde etkisi oldukça fazla olmaktadır. Nitekim araştırmada da katılımcıların dini gelişimlerinde, dinî bir tutum ve şuur kazanmalarında anne-babadan başka aile büyüklerinin etkili olduğu görülmüştür.

A12: "*Evde ninem vardı, o namaz kılariken, ayaklarının arasından geçerdim, korkardı, yapma oğlum derdi, annemde namaz kılardı.*"

A19: "*Babamı küçük yaşta kaybettim. Bana nenem baktı. Oruç tutardım, camiye giderdim.*"

2.1.3. Din Görevlileri

Gerek örgün gerekse yaygın din eğitiminde yürütülen din eğitimi faaliyetlerinin etkili bir şekilde uygulanmasında belirleyici olan faktör din eğitimcileridir (Çınar, 2016: 2402). Görevlerini yerine getirirken her yaştan birey ile etkileşim içerisinde olan din eğitimcilerinin, mesleklerini başarılı bir şekilde yürütebilmeleri için mesleki ve alan yeterliklerinin yanında kişisel yeterliklere sahip olması gerekmektedir. Özellikle yaygın din eğitiminde görev alan din görevlilerinin çocukların dini gelişiminde ki rolü oldukça fazladır. Çünkü çocuklar aile dışındaki ilk kurumsal deneyimlerini camiye giderek yaşamaktadırlar. Cami deneyiminde çocuğun gerek içinde bulunduğu ortam gerekse de din görevlisinin yaklaşımı çocuğun din duygusunun gelişiminde etkin bir rol oynamaktadır. Nitekim araştırmada katılımcıların dini gelişimlerinde etkili olan kişilerden biri de din görevlileri çıkmıştır. Bu etki de din görevlilerinin ki burada bir cami görevlisinin sadece namaz kıldıran bir kişi olmasının değil, aynı zamanda cemaatiyle, caminin ihtiyaçlarıyla ilgilenen, etkili iletişim kuran, güler yüzlü, tatlı dilli bir yönünün olmasının etkili olduğu görülmektedir. Bulgular, cami merkezli din eğitiminde din görevlilerinin kişisel yeterliklerinin ne derece etkili olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

A1: "*Camide ki hocamızın etkisi büyüktür. Bulgurcu hoca Allah razı olsun. Yaz Kur'an kursunda ve dışarıdaki yaşantısıyla da iyi örnek olmuştur. Camiyi tuvaletine kadar temizlerdi.*"

A3: "*Sakin bir hoca vardı. Torunları sırtına bile binse bir şey demezdi. Bir sevgi oluşurdu. O çekerdi bizi camiye.*"

A4: "*Cami imamıyla da iyi anlaşırđık, çok iyiydi. Bu sebeple çok gider gelirdik camiye.*"

A5: "Müezzinimizin tatlı dili, güler yüzü etkili olmuştur."

2.1.4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

Çocuktaki dini duygu hiçbir zaman yok olmaz; ancak eksik ve yanlış doyurulabilir. Asıl önemli nokta ise burasıdır. Eğitim öğretimden beklenen görev, bu eksik ve yanlış doyurulmaları önlemektir. İşte Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü DKAB dersinin temel amaçlarından birisi "yetişmekte olan nesle din hakkında doğru bilgi vermek ve öğrencileri bilinçlendirmektir" (MEB 2010). Örgün eğitimde çocuklar, ilkökul 4. Sınıfa kadar din eğitimi ile karşılaşmamaktadır. Bu döneme kadar çocukta birikmiş olan öğrenme ihtiyacı ve din hakkındaki soruları çocuğun DKAB dersine ve öğretmenine olan ilgisini arttırmaktadır. Bu da dersin ve öğretmenin çocuğun dini gelişimindeki etkin rol oynamasına neden olmaktadır. Araştırmada da katılımcıların çocukluk döneminde dini gelişiminde DKAB derslerinin ve öğretmenlerinin etkili olduğu tespit edilmiştir.

A12: "2. - 3. Sınıflardaydık. Din öğretmenimiz bize namaz kılmayı öğretip, Cuma namazına götürmüştü."

2.2. Çocukluk Döneminde Katılımcıların Dini Gelişiminde Ailelerin Tercih Ettiği Yöntem ve İlkeler

2.2.1. Çocuğun Rol Model Alabileceği Uygun Dini Yaşantılar Oluşturma

Neredeyse okul çağına kadar öğrenmelerinde taklit yeteneğini kullanan çocuk, ilk kez ve sonrasında sürekli olarak etkileşimde bulunduğu anne-babasını ve yaşantısını, her daim gözlem altında tutmakta ve bulduğu her fırsatta da taklit etmektedir. Dolayısıyla çocuğa sunulan örnek yaşantı farkında olmasa bile çocuğun zihninde yer etmesine, zamanla içselleşip kendiliğinden oluştuğuna neden olmaktadır. Aile direkt yönlendirmese bile çocuk, artık gördüğü yaşadığı şeyleri davranış haline dönüştürebilmektedir. Katılımcılardan bazıları da konuyu destekler şekilde görüşler sunmuşlardır.

A14: "...Biz duyduğumuzu hemen uygulardık. 40 vakit namazını kılan bir daha bırakmaz diye duymuştum, başladım kılmaya ama 40 vakte tamamlamak, tabii böyle olunca kimse kızım namazını kıldın mı demiyordu. Oruca zaten daha bile önce başlamıştım."

A12: "Kim takip etsin evladım, biz küçük yaşta işe başladık, önce ailemizde gördük, sonra da kendi kendimize ibadetimizi bırakmamaya çalıştık."

2.2.2. Çocuklarını Cami- Kuran Kursu gibi dini eğitim veren kurumlara gönderme

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler analiz edildiğinde; katılımcıların dini gelişimlerini desteklemek amacıyla ailelerinin onları küçük yaşlarda farklı dinî eğitim veren kurumlara gönderdikleri tespit edilmiştir.

A14: "annem namaz kılardı, ama dinî bir eğitim almamış. Ben ilkökul bitince Kur'an kursuna gittim, orada sureler ezberledim. İlmihal bilgileri de verdiler. Anneme namazların hangisinde sallı - barik dualarının falan okunacağını ben öğrettim. Annem bana sorar. Sonra namazlarımı da düzenli kılmaya başladım."

2.2.3. Dini Gelişimde Çocukluk Dönemini Kritik Dönem Olarak Kabul Etme

Gelişimde bazı özel dönemler vardır ve bu dönemler kritik dönemler olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemleri özel kılan ise; bireyin bu dönemde öğrenme açısından en verimli olduğu ve ilgili davranışın bu dönemde kazanılmasının gerektiği, aksi takdirde telafisi mümkün olmayan durumlarla karşılaşılmasının mümkün olmasıdır. Çocukluk dönemi de dini ve ahlaki değerlerin kazanımı açısından kritik dönem olarak kabul edilmektedir. Araştırma yapılan görüşmelerde de katılımcıların ailelerinin, 'ağaç yaşken eğilir' ilkesinden hareketle dini gelişimde çocukluk dönemini kritik dönem olarak kabul ettikleri ve çocukları ile birebir ilgilendikleri tespit edilmiştir.

A18: "Evet annemde babamda çok ilgilendiler özellikle annem namaz konusunda çok üstüme titredi. Ben biraz tembellik etmek istesem, hadi hadi der çekiştire çekiştire lavaboya götürür abdest alırdı. Şimdi de iyi ki öyle yapmış diyorum insan küçükken alışıyor namaza"

2.2.4. Dini Gelişimde Çocuğun Gelişimine Uygun İlkeleri Tercih Etme

Çocuklara yönelik gerçekleştirilen din eğitiminde en çok düşünülen yanlışlardan birisi, çocukları yetişkinler gibi algıladığını düşünmek; verilecek din eğitimi buna uygun yapmak ve çocukların da bunu yetişkinler gibi öğrenebileceğini kabul etmektir. Böyle bir yaklaşım da hem velilerin beklentilerini boşa çıkarmakta hem de çocukların olumsuz dini tutumlara sahip olmasına neden olmaktadır. Oysaki gelişimde ki temel ilke bireyin içinde bulunduğu döneme yani çocuğa göre hareket etmek ve çocuğun dini gelişimini buna uygun desteklemek olacaktır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde de ailelerin, çocuklarının din eğitimlerinde onların gelişim seviyelerine uygun olarak, yavaş yavaş ve kolaydan zora (tedricen) yöntemlerine başvurdukları görülmüştür.

A5: "Tabii, 7 yaşından itibaren tek vakit namazlara başlattılar yavaş yavaş. Sureleri okumasan, hareketleri yapsan bile bu sana yeterli olur dediler."

2.2.5. Dini Gelişimde Sevgi ve Güveni Temel Esas Alma

Çocuk ilk deneyimlerini ailesi birlikte keşfeder. Sevmeyi-sevmeyi, güvenmeyi, bağlanmayı ailesinde görür. Sonrasında bunu etkileşimde bulunduğu varlıklara aktarır. Unutulmamalıdır ki sağlıklı ruhsal ve sosyal gelişim sevgi ve güvene dayanan aile ortamında kazanılmaktadır. Din bireyin kutsal olanla yani yaratıcısı ile kurduğu etkileşim süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu etkileşim aslında bireyin yaratıcısına olan bağlılığıdır. Bu nedenle çocuk, ailesinde gördüğü, yaşadığı sevgi ve güven duygusu ile

bağlanma duygusunu kazanmakta ve yaratıcısına olan bağlılığının da ilk deneyimlerini yaşamaktadır. Ailede kazanılan bu duygunun içeriği-niteliği de ileriki dönemlerde Allah'a olan bağlılığının niteliğini belirlemektedir. Yani çocuğun içinde büyüdüğü ve teneffüs ettiği duygular, çocuğun yaratıcısı olan ilişkinin de belirleyicisi olmaktadır. Araştırmada görüşmelerde de katılımcıların içinde bulunduğu aile ortamlarının çoğunlukla sevgi ve güven üzerine kurulduğu ve bu ortamların katılımcıların dini gelişimleri üzerinde olumlu etki oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca anne -babaya duyulan farkında olmadan dini gelişim ile ilişkilendirilmiş bu bağlılığın, bireyin yaşı ne kadar ilerlerse ilerlesin devam ettiği gözlenmiştir.

A7: "Bende küçük yaşta oruç tutar, namaz kılardım. Annem namaz kılmamı çok isterdi. Ama namaz kılmaya düzenli olarak Ankara'ya üniversite okumaya gittiğim zaman başladım. Başlangıcı da Hacı Bayramı Velî hazretlerinin huzurunda yapmak istemiştim. Annemi de aramıştım, ben şimdi Hacı Bayramı Velî Camisindeyim, namazlarımı kılıyorum diye."

A15: " Babam sabah namazlarına camiye giderdi. Yaşlanınca sabahları onu yalnız bırakmamak için, camiye gitmişim. Yani ilk babamla camiye gittim, 43 yaşlarındaydım. Ama şimdi çok şükür özellikle sabah ve yatsı namazlarına camiye gitmeye çalışıyorum. Yani namaz kılıyordum ama nasıl kılıyordum, birini kılıyor diğerini kılmıyordum, emekli olunca devamlı kılmaya başladım."

2.2.6. Dini Gelişimde Teşvik ve Motiveyi Esas Alma

Çocukların ibadet eğitiminde dikkat edilmesi gereken temel ilkelerden birisi, ilgili davranışın bireyin gelişimine uygun olması ve davranış hususunda bireyin herhangi bir zorlamaya tabi tutulmamasıdır. Aksi takdirde çocuk ne davranışı içselleştirebilecek ne de ailesi ile sağlıklı bir iletişim kurabilecektir. Hoşuna giden aktivitelerde daha çok zaman ayırma, bunlara karşı olum tutum geliştirme bireyin çocukluktan kalma bir alışkanlığıdır. Bu nedenle çocuğun dini gelişimi desteklenirken, öncelikle çocuk ve ebeveynler arasında sevgi ve güvene dayanan sağlıklı bir iletişim oluşturulmalı, din eğitimi etkinlikleri çocuğun mutlu olduğu bir ortam şeklinde sunulmalıdır. Din eğitiminde çocuk için atılacak küçük adımların bile ileride kişiliğinde büyük yatırımlarda karşılık bulabileceği unutulmamalıdır. Araştırmada da katılımcıların ailelerinin çocuklarının dini gelişiminin desteklenmesi hususunda, sağlıklı iletişim, doğru telkin ve motive edici teşvik yöntemlerine başvurdukları belirlenmiştir.

A16: " Namaz yaşıyordum yani 7 yaşında. Çarşı da Amerikan Pazarı diye bir dükkân vardı, içinde orijinal şeyler olurdu. Biraz pahalı ürünlerdi tabii. Bir gün o dükkânın önünden geçerken bir bebek gördüm, saçları vardı, renkli gözlerini üzerindeki göz kapakları bile oynuyordu. Kıyafeti çok güzeldi. Zaten bir tane bebeğim vardı, bu bebeği görünce hayran hayran bakıyorken, babam: 5 vakit namazını kıl, söz, sana bu bebeği alayım dedi. Tabii ben başladım kılmaya, babam da aldı sağ olsun. O gün bu gündür kılıyoruz şükür, Rabbim ayırmasın."

A10: "Tabii, hadi namazını kılver, yemek hazırlanmaya kadar kılver veya okuldan gelince namazını kıldın mı? diye ailemizin telkinleri olmuştur. Daha sonra zaman meleke haline gediği için tekrar söylemeye gerek kalmıyor."

A7: "Tabii ki, hadi namazımızı kılalım, namazını kılıp yemek yiyelim dedikleri oluyordu."

2.3. Katılımcıların Çocukluk Dönemi İz Bırakan Cami Yaşantıları

Çocuğun ruhsal gelişim serüveni öncelikle ailede başlamakta sonrasında da geniş bir çevreye uzanmaktadır. Çocuk bu çevrede gördüğü her şeyden bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkilenmekte; duygu, düşünce, alışkanlık, davranış ve inançlarını dıştan gelen bu uyaranlar ve algıları ile geliştirmektedir (Ziegler 2003). Bu nedenle aile çocuğun dini gelişimini desteklemek için çevresinde mümkün olduğunca örnek yaşantılar oluşturmalı ve çocuğa yeni deneyim fırsatları sunmalıdır. Çünkü çocuk taklit ve özentilerle giriştiği eylemleri zamanla özümseyecek ve davranış haline getirecektir (Koç, 2008: 53). Örneğin babası secde de iken onu taklit eden hatta sırtına çıkıp oyun oynayan çocuk, ileriki yaşlarında, evlerinde veya babasıyla gittiği camide oynadığı bu oyunun bir ibadet olduğunu ve kendisinin de artık babası gibi namaz ibadetini yapması gerektiği bilincine ulaşacaktır. Çocukluğunda hiç namaz kılan birini görmeyen, hiç camiye gitmeyen, camide koşturup, babasının sırtına çıkmayan bir çocuğun namaz ibadetini hayatına yerleştirmesi ise büyük ihtimalle daha zor olacaktır. Unutulmaması gereken bir nokta ise; çocuğa bir davranışı ne kadar çok gerçekleştirme fırsatı sunulursa o davranışı gerçekleştirebilmek için çocuğun duyacağı heyecan, kazanacağı kuvvet o derece olacaktır (Aydın, 2003:139). Diğer önemli nokta ise dini gelişiminin duyuşsal boyutunun çocukluk döneminde daha baskın olduğudur. Çocuğun bu dönemde yaşayacağı ve kendini mutlu hissettiği anlar, çocuğun olumlu dini tutum kazanmasında etkili olacaktır. Çocukla birlikte yapılacak cami ziyaretleri de çocuğun ibadet alışkanlığı kazanmasında ve sosyalleşmesinde önemli katkı sağlayacaktır. Nitekim araştırmada da katılımcı grubun cami ile tanışmalarında çocukluk yaşantılarının etkilerinin tespit edilebilmesi amaçlanmış, görüşmeler analiz edilmiş ve çocukluk döneminde yaşadıkları olumlu dini tecrübelerin katılımcılar üzerinde kalıcı izler bıraktığı görülmüştür. Elde edilen verilere temel başlıklar altında aşağıda yer verilmiştir.

2.3.1. Hoşa Giden Mutlu Vakitler Geçirme

Katılımcıların cami ile ilgili hatırları incelendiğinde; genelde ilk akıllarına gelen kısımların cami içerisinde yaramazlık gibi algılanan fakat ileride hep hatırlanacağı ve onlarda kalıcı iz bırakan davranışları olduğu tespit edilmiştir. Bugün hala daha cami içerisinde çocuğun konumu tartışma konusudur. Fakat elde edilen bulgular ve kişisel deneyimlerim; eğer çocuk ve cami arasındaki ilişkiyi hayat boyu devam eden pozitif yönlü bir ilişki olarak görmek istiyorsak, çocuk ve cami arasındaki yetişkinlerin bakış açısı şeklindeki

iletişim engellerini kaldırmamız gerektiğini göstermektedir. Nitekim araştırmada da bir katılımcı da cami hatıraları ile ilgili en çok cami cemaatinin çocukların cami davranışlarına ses çıkarmaması üzerinde durmuştur. Katılımcılardan bazılarının çocukluk dönemi cami yaşantılarından örnek ifadeleri şu şekildedir:

A1: *Yaramazdık bol bol. Ama cemaatten kimse bize off bile dememiştir. Bir arkadaşla birlikte, diğer arkadaşımızı müezzin mahfilinden aşağı itelemiştik. 2 metre kadar yükseklikten aşağıya, cemaatin üstüne düştü. Sonra geldi namaza durdu. Bir Allah'ın kulu ne oluyor demedi.*

A6: *Kur'an kursunda arkadaşlarla minareye çıkar mikrofonu paylaşamazdık. Müezzinlik yapardık. Hevesliydik.*

A17: *"4-5 yaşlarındaydım sanırım, Annem camiye gitmeden önce camide konuşmamam gerektiği ve orada uslu durulması gerektiğini söylemişti. Bende peki demiştim. Camiye gidince üst kata bayanlar bölüne çıktık. Yatsı namazıydı. Annem sünneti kılıyordu. Bende perdenin önüne geçtim. Amcalara bakıyordum. Sonra öksürmem gerekti, ama cami de öksürülür mü bilmiyordum, baktım annem namazı bitirmiş, ona sessizce sordum öksürebilir miyim diye. Annem de tabii dedi. Sonra onlar farza durdular, ben de başladım öksürmeye, sesin yankılanası hoşuma gitmişti. Konuşmak yasak ama öksürmek yasak değildi sonuçta. Onlar selam verinceye kadar sebepsiz yere öksürmüştüm."*

2.3. 2. Cemaatin Yoğunlukta Olduğu Namazlara Katılma

Çalışmada dikkati çeken bir diğer hususta anlatılan çoğu hatıranın bayram, teravih ve cuma namazlarına yönelik olmasıdır ki, bu durum vakit namazlarına yetişkinlerin çocukları ile çok fazla iştirak etmediğini göstermektedir. Çocuk açısından caminin kalabalık olması hem avantaj hem de dezavantaj olabilir. Örneğin, cuma, bayram teravih namazlarında yaşanan manevi havanın çocuklar üzerindeki tesiri oldukça farklıdır. Dolayısıyla çocuğun bu havayı teneffüs etmesi dini etkinliklere katılımındaki motivasyonun artması açısından önemli olabilir. Fakat sadece kalabalıkların olduğu namazların tercih edilmesi çocukta ileriki dönemlerde çocukta cemaatle namaz kılma alışkanlığının sadece bu vakitlerde yoğunlaşmasına neden olabilir. Bu nedenle gün içerisinde farklı vakit namazlarına ailesi ile birlikte katılan bir çocukta hem camide geçirilen süre artacağı hem de her vaktin kendine has güzelliklerini tecrübe edeceği için namaz bilinci daha çok gelişecektir. Katılımcıların çocukluk döneminde namaz vakitleri ile hatıralarından bazıları şunlardır:

A7: *"Cami hatırası dersiniz birkaç tane aklıma gelebilir. Bir tanesi işte bu ilk defa komşumuzla camiye gittiğimde aklımda kalan namaz kıldığım falan değil ama tesbih çekerken abiye şimdi ne söyleyeceğiz, sübhanallah, sonra elhamdulillah, müezzinin komutunu değil abiden kopya alışıma hatırlıyorum. Bayram namazına gittiğimiz zamanlarda, camiye karanlıkta girip gün ağardıkça ışıkların ara ara üçer beşer söndüğünü, camiden çıktığımızda da sabah olduğunu, karanlıkta girip aydınlıkta çıktığımızı hatırlarım."*

A10: *"Beni Ulu Camiye götürdüler, teravih namazına, kıştı çok kalabalıktı. Tabii hatimle kılınıyor. Secdeye yattığımı hatırlıyorum, kalktığımı bilmiyorum. Sonra beni almışlar kenardaki pencerenin önüne yatırmışlar. Teravihlerde cami cami gezerdik."*

A12: *"2.-3. Sınıflardaydık. Din öğretmenimiz bize namaz kılmayı öğretip, Cuma namazına götürmüştü."*

2.3. 3. Kadınların Cami Hatıralarının Daha Az Olması

Peygamber efendimiz döneminde cami eksenli din eğitimi faaliyetlerinin hedef kitlesinde kadın-erkek, çocuk-yaşlı ayrımı gözetilmemekteydi. Günümüzde ise kadınların camilerin en önemli yaygın din eğitimi faaliyetlerinden olan hutbe, vaaz ve diğer etkinliklerden erkeklere oranla yeterince yararlanamamaktadırlar (Yılmaz 2007). Araştırmada da dikkat çeken noktalardan biri de kadın katılımcıların cami hatıralarının daha az olduğu hususudur. Hatta bir katılımcının (A15) ifadesinde 43 yaşına kadar camiye hiç gitmemiş olduğunu belirtmesi durumu en iyi şekilde özetlemektedir. Bulguların bu şekilde çıkmasının toplumdaki cami cemaati ile ilgili cinsiyet algılarından kaynaklandığı muhakkaktır. Bugün hala camide öncelik erkekler üzerinedir. Her ne kadar Diyanet İşleri Başkanlığı konuya dikkat çekmek ve cami cemaati ile ilgili bu algıyı değiştirmek amacıyla çalışmalar yapsa da kadınları hala vakit namazlarında yeterince görmek mümkün olmamaktadır. Katılımcı grubun yaş ortalaması da dikkate alındığında bu sorunun günümüze oranla geçmişte daha çok var olduğu bilinmektedir.

2.4. Katılımcıların Çocuklarının Dini Gelişimleri İle İlgili Neler Yaptıkları İlgili Bulgular

2.4.1. Çocuklarıyla Birlikte Dini Etkinlikler Yapma

Araştırmada katılımcıların, dini gelişim açısından çocukluk döneminin kritik bir dönem olduğunun bilincinde oldukları; bu nedenle de bu dönemde çocukları ile birlikte namaz kılma, dua etme, camiye gitme gibi çocuğun gelişim seviyesine uygun duyuşsal ve psikomotor öğrenmesine hitap eden etkinlikler yaptıkları tespit edilmiştir. Bu etkinlikleri gerçekleştirirken özellikle çocukla birliktelik ilkesini göz önünde bulundurmışlardır.

A2: *"Sabah, bayram, cuma namazlarına gidiyoruz. Beraber okumalar, müspet manada sosyal ortamlarda bulunma bulunmaya çalışmak, endirekt olarak ortamları oluşturarak onlara yol göstermeye çalışıyoruz. Şöyle yap, böyle yapma demiyoruz bu ters etki yapabiliyor."*

A5: *"Camiye getiriyorum."*

A7: *"Evde birlikte namaz kılıyoruz veya sabahları birlikte dua ettiğimiz zamanlar olur."*

2.4.2. Dini Etkinleri Sosyal Etkinlerle Birlikte Sunma

Araştırmanın bir diğer bulgusu da çalışma grubunun çocuklarının dini gelişimlerini desteklerken onları teşvik eden bir yaklaşımı benimsemiş olmalarıdır. Buna göre katılımcılar, çocuklarına dini etkinlikleri

sosyal etkinliklerle birlikte vererek, onların bu etkinliklere olan heyecanın, ilgisinin yüksek olmasına çalışmaktadırlar.

A10: "Ailecek camiye gidiyoruz. Cami eksenli bir program yapıyoruz, diyelim camiye gelin sonra yemekse yemek, geziyse geziye götürüyorum. İmam Hatipte okuyan çocuğuma Cuma günleri arkadaşlarıyla toplan, anlat ya da anlatılan yerlere götür diyorum. Okula gittiğinde Cuma günleri, Cuma'nız Mübarek olsun öğretmenim, arkadaşlar de diyorum. Sabah namazı etkinliğimiz oluyor. Şehitliğe gidiyoruz, sidreye çıkıyor, tefekkür ediyoruz."

2.4.3. Çocukluk Tecrübelerinden İstifade Etme

Araştırmada katılımcıların çocuklarının dinî gelişimleri için geçmişteki tecrübelerinden istifade ettikleri gözlemlenmiştir. Buna göre katılımcılardan bazılarının, çocukken ailelerinin kendileri için yapmadığı eksik gördükleri şeyleri, kendi çocuklarının dini gelişimlerini desteklerken yapmaya özen gösterdikleri belirlenmiştir.

A12: " Ben küçükken babam geç uyandığı için bayram namazını hep caminin dışında kılardık, içeriyi çok merak ederdim. Ben oğlumu götürdüğümde evden erken çıkıyorum ki, çocuğum camiye tanısın."

A16: "Çocuklarımı severek dinlerini öğretmek için gayret ettim. Geceleri yatarken dualar okuyarak, ilahi söyleyerek uyuturdum onları. Kreş olarak dinî eğitim veren bir kreşi tercih ettik. Ayrıca benim tecvid ve mahreç eğitimim iyi olmadığı için, çocuklarımın Kur'an eğitimini sağlam almaları için onları özel hocaya gönderdim."

2.4.4. Çocuğun Dini Gelişiminde Babanın Olumlu Yaklaşımından Yararlanma

Araştırmada katılımcılardan bazıları, çocukların eğitiminde anne kadar babanın da sevgisini, ilgisini göstermenin etkili olduğu yönünde görüşe sahip olduğu görülmüştür.

A14: " Namaz kılmalarına önem verdik. Sadece ben değil babaları da akşam eve gelince, hadi namazlar kıldınız mı? Diye sorar, çocukları kucaklar, namaza teşvik ederdi."

2.4.5. Cami Adabı Konusunda Bilgilendirme

Katılımcılardan birisi çocuğu birlikte gerçekleştirdikleri bir cami etkinliğinde cemaatin çocuğuna yönelik olumsuz yaklaşımı karşılattıklarını ifade etmiştir.

A11: "Evet gitmiştik, çok cemaat yoktu, oğlumda imamın arkasına geçmiş, ben bir şey demedim. Cemaatte bir hareketlilik oldu, oğluma sen çocuksun ne işin var burada, arkaya geç falan dediler. Yanıma geldi, kıldık namazımızı. Neyse ki çok etkilenmedi."

Katılımcının da ifadesinde yer verdiği üzere; çocukların camilerde olumsuz tepkilerle karşılaşmaları çocuk üzerinde gerek camiye karşı gerekse de dine karşı olumsuz tutum geliştirmelerine yol açabilir. Hem çocukların hem de camii cemaatinin bu tür olumsuz durumlarla karşılaşmaması için katılımcılar çocuklara cami adabı hakkında bilgilendirme yapılması şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

A1: "Çocukların cemaati aşırı rahatsız etmemeleri için gerekli eğitim verilerek camiye getirmek gerekiyor. Anne babada camiye gelmeden önce yavrum şunlara dikkat et, koştursan bile bağırma... demeleri gerekir."

A2: "Belli bir yaşın altındaki çocukların camiye getirilmesini uygun bulmuyorum. Adam 3 aylık, 5 aylık çocuğunu camiye getiriyor. Bu da cemaati olumsuz etkiliyor. Çocuklar camiye alıştırmalı ama bunun da belli bir kıvamu olmalı. Gelsin buranın havası şudur budur demekle çok mantıklı gelmiyor, bu sefer çok yaramazlık yapıyorlar, sukûneti bozuyorlar. Belli bir çizgi olması lazım. Çocuğun etrafında etkileneceği bir dönemde getirilmesi daha uygun olur".

A7: "Gelsinler mutlaka ama gelmeden önce cami abadıyla ilgili bilgilendirilmeleri iyi olur. İşte camide özellikle farz namazında sessiz olması, yanındaki kişiyle birlikte namaza katılması bunlar tembih edilmeli diye düşünüyorum."

Bu konuda din görevlilerinin yaklaşımının ne kadar çok önemli olduğu katılımcıların açıklamalarında da görülmüştür:

A15: "Valla hoca bize kızmayın diyor. Ne okuyacağımızı bile şaşırtıyor ama susun diyorlar susuyoruz yani. ...çocuklara cazip hale getirmek gerek çocuklar böyle şeylerde ilgi isterler, bak hoca onları sıraladı, hediyeler verdi. Bir tanesinin eli boş kaldı, haftaya da sana sürpriz hediye vereceğim dedi. Küçük bir arabayla bile çocuğun seviyesine inilmeli, bunlar çocuğu cezbeder. Ama bağırmasın çağırmasın olmaz."

2.4.6. Dini Eğitim Aldırma

Katılımcılardan biri de çocuklarının dini gelişimi için yapabileceği en iyi şeyin onlara din eğitimi aldirmek olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

A6: "Elimden geleni yapıyorum. Yapmadığım şey yok. Onların birisi hafız, diğeri ilahiyatta okuyor. Diğerleri de dinî eğitimlerini aldılar."

Sonuç ve Tartışma

Cami cemaatinin cami ile tanışmalarında çocukluk anılarının etkileri üzerine yapılan ve betimsel tarama modelinin benimsendiği bu araştırmada; verilerin elde edilmesinde nitel yöntemlerden olan yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Çalışma geçmiş, bugün ve gelecek iskeleti üzerine kurgulanmıştır. Araştırma sonunda; katılımcıların cami ile tanışmalarında çocukluk anılarının (geçmiş) onlarda kalıcı bir iz bıraktığı, dini gelişimlerini olumlu düzeyde etkilediği; katılımcıların geçmişten edindikleri tecrübelere dayanarak (eksik gördüklerini tamamlama, olumlu gördüklerini aktarma şeklinde) bugün kendi çocuklarının dini gelişimlerine katkıda bulunmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aile, çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında, kendini bulduğu, şahsiyetinin oluştuğu, gelişiminin desteklendiği ve topluma hazırlandığı bir mekândır (Akdoğan, 2002). Bu nedenle çocuğun dini gelişimindeki öncelikli sorumluluk ailede yani anne-babadadır. Anne-babalar çocukları için doğal eğitim ve öğrenme modelleridir. Bu nedenle ailelerin öncelikle çocuklarına örnek model olma konusunda bilinçli

olmaları gerekmektedir. Çünkü çocuk, anne babasında gördüğü olumlu veya olumsuz tüm davranışları taklit etmekte zamanla bilgi, duygu ve davranış kazanma olarak bunları öğrenmektedir (Aydın 2003). Çalışmada katılımcıların dini gelişimlerinde çoğunlukla etkili olan kişinin, anne-babalar olması, ailelerin çocuklarının dini gelişimi konusunda bilinçli olduklarının göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim katılımcıların görüşlerinde de sıkça vurgulandığı üzere katılımcıların tamamına yakının aileleri, çocuklarının dini gelişimi için rol model alabilecekleri örnek bir yaşantı sunmuşlardır. Aile üyelerinin fertlerinin bu şekildeki teşviki ve ilgisi çocuklarda dini uyanışın erken yaşlarda başlamasına katkı sağlamıştır. Ayrıca katılımcılar, sunulan bu yaşantı içerisinde sevgi ve güven duygusunu tatmış, Allah'a bağlanmanın ilk deneyimlerini anne-babaya karşı duyulan bu duygularda yaşama fırsatı yakalamışlardır.

Gelişim açısından telkinin, taklit etmenin, benzetişim kurmanın en etkin olduğu dönem, erken çocukluk dönemidir. Çocuklar bu dönemde din hakkında duydukları, gördükleri ve tecrübe ettikleri her şeyle bilinçli ya da bilinçsiz olarak ilgilenirler (Tavukçuoğlu, 2002: 52). Bu nedenle bu dönemde çocukta yüksek olan din duygusunun gelişimi için gereken önem verilmeli ve desteklenmelidir. Aksi takdirde desteklenmeyen bu duygu zamanla körelip, ileride telafisi olmayan farklı boyutlarda kendini gösterebilir (Selçuk, 2005:5; Tavukçuoğlu, 2001: 55). Gerek katılımcıların aileleri gerekse katılımcılar çocuklarının din eğitiminde "ağaç yaşken eğilir" ilkesini temel almış, çocuklarının din duygusunun gelişimi için, onları erken yaşta camiler ile tanıştırmışlardır. Özellikle keşfetmenin ve öğrenmenin çocuğa büyük bir haz verdiği çocukluk döneminde, bireyin zihninde mutlu yaşantıların bırakıldığı cami destekli din eğitimi faaliyetleri, çocuğun dini şuur kazanmasında etkin rol oynayacaktır.

Yaygın din eğitiminin en kapsamlı uygulandığı yerler camilerdir. Camiler İslam toplumunda eğitim-öğretimin kurumsal düzeyde başladığı ve fonksiyonları açısından önemi ve etkinliğini yitirmeyen, farklı kişi ve gruplardan hedef kitlesi olan eğitim kurumlarıdır. Camide eğitim faaliyetlerinin temel amacı, insanlara doğruları anlatma, maddi ve manevi yönden huzurlu bireyler olarak yaşamlarına sürdürmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle camiler, yetişkinler olduğu kadar çocuklar açısından da oldukça önem ve gerekli kurumlardır (Yılmaz, 2007: 113-114). Çocukları cami ile tanıştırma sorumluluğu öncelikli olarak ailelerdedir. Bu nedenle ailelerin çocuklarının cami dolayısıyla ibadet alışkanlığını kazanması ve içselleştirebilmesi için çocukları ile birlikte düzenli olarak cami etkinlikleri gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Özellikle bu etkinliklerin çocuğu teşvik edici sosyal etkinlikler, hediyeler ile birleştirilmesi etkinliğin çocukta bırakacağı duyuşsal etkiyi arttıracaktır. Araştırmada katılımcıların çocukluk dönemi dini hatıralarında akıllarına öncelikli gelen kısmın dini etkinliklerin sosyal etkenliklerle veya küçük teşvikler birlikte verilmiş olması durumudur. Ayrıca katılımcıların ailelerinde gördükleri bu uygulamayı günün şartlarına uygun olarak çocukların aktarmaya çalışmasıdır.

Araştırmada katılımcılara çocukların cami eksenli din eğitimi için neler yapılabileceği ilgili bir soru yöneltilmiş öne çıkan görüşlere maddeleştirilerek aşağıda yer verilmiştir.

1. Cami içerisinde çocuklar için oyun alanları oluşturulabilir. Çünkü çocuğun dini gelişiminde oyunla başlayan bu süreç zamanla çocuğun davranışa dönüşmesinde etkin rol oynayacaktır.

A5: "Sosyal medyada görmüştüm. Caminin bir köşesini oyun alanı olarak ayırmışlar. Çocuklar şimdi oyun oynamak için gelebilirler ama ileride artık bizim oyun çağımız geçti öndeki amcalar gibi namaz kılalim derler."

2. Çocukların ilgisini camiye yönlendirecek, teşvik edecek gelişimine uygun teşvikler kullanılabilir.

A6: "Tabii çocuklara sevdirmek lazım, camiye cemaate alıştırmak lazım. Hediyelerle, oyunlarla teşvik edilmeli. Burada, bahçede uzun eşek bile oynuyorlar, yemek vs. de veriliyor çocuklara."

3. Camiler hakkındaki sadece namaz kılınan yerler şeklindeki algıyı değiştirebilmek için, camileri kültür merkezlerine dönüştürülebilir ve teknolojiden de faydalanılarak caminin bazı bölümleri çocukların ilgisini çekebilecek günümüz şartlarına uygun hale getirilebilir.

A8: Kritik dönemde çocukların cami ile tanışması gerekiyor. Devlet eliyle, sivil toplum örgütleriyle desteklenebilir. Geçmişte nasıl sadece namaz kılınan bir yer değil de kültür yerleri olmuş ise bugünde tekrar ihya edilmesi lazım. Camilerimize artık projeksiyon cihazları, bilgisayarlar girmeye başladı bunlar aktif olarak kullanılmalı."

4. çocukların cami ile tanışmalarında örgün eğitimle işbirliği yapılabilir.

A10: "...Camileri sadece namaz kılınan mekanlar olmaktan çıkarıp , canlandırmak gerekiyor. Etraftaki okullar ziyaret edilip, hocalar öğrencileriyle çağrılabilir. Cuma namazına öğrencinizle gelin o günkü ikramınız bizden olsun denilebilir. Hayır sever insanlar, hayrının nereye gittiğini de görür, hem de öğrenci hocasıyla nitelikli vakit geçirebilir."

5. Din görevlilerinin kişisel yeterlikleri etkin hale getirmesi noktasında faaliyetler düzenlenebilir; etkili iletişim kurabilen din görevlilerinin liderliğinde ailelere yönelik cami merkezli etkinlikler düzenlenebilir.

A17: "Mahallemize gelen yeni imam herkesi ailecek camiye davet ediyordu. Babam zaten camiye gidiyordu ama biz gitmiyorduk. Hocanın gayretiyle bizde gider olduk. Hoca çocuklarla özel ilgilenirdi. Çocuklara ramazan ayında, teravih namazlarında teyzelere su dağıtma görevi falan verirdi. Yakalarımıza görevli yazısı takardı. Camiyi evimiz gibi görürdük. Bize hediyeler de verirdi. Camiyi çok severdik. Şimdi de çocuklara böyle yapılmalı."

A15: "Çocuklara cazip hale getirmek gerek, çünkü çocuklar böyle şeylerde ilgi isterler, bak hoca onları sıraladı, hediyeler verdi. Bir tanesinin eli boş kaldı, haftaya da sana sürpriz hediye vereceğim dedi. Küçük bir arabayla bile çocuğun seviyesine inilmeli, bunlar çocuğu cezbeder. Ama bağırısan çağırısan olmaz."

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Ali (2002). "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, S.3, s27-72
- ALBAYRAK, Ahmet (2011). "Ahmet Albayrak İle Cami Ve Çocuk Üzerine Söyleşi", Söyleşiyi yapan: Elif Arslan ve Kâmil Büyüker, *Diyanet Aylık Dergi*, S.250, s.23-27.
- ARIKAN KARA, Sevilay (2012). *İmamlar Dikkat!*, www.fikirhaber.com, (E.t. 20 Ocak 2016).
- AYDIN, M. Şevki (2010). "Kaş Yaparken Göz Çıkarmak", *Diyanet Dergisi*, <http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-dergi-135.html> (E. T: 01 Eylül 2016)
- AYDIN, M. Zeki (2003). "Ailede Ahlâk Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: VII / 2, s. 125-158
- CERTEL, Hüseyin (1999). "Dini Hayatta İbadetin Yeri Ve Önemi", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.4, s.209-222.
- ÇINAR, Fatih (2016). "Ceza İnfaz Kurumlarındaki Din Hizmetlerinde Cezaevi Vaizlerinin Karşılaştıkları Sorunlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.43, s. 2401-2418.
- GÖRMEZ, Mehmet (2011). "Cami Çocuk Buluşması", *Diyanet Aylık Dergi*, S.249.
- H. ZİEGLER, Jesse (2003). "Din Psikolojisi ve Din Eğitimi", Çev: Hüseyin YILMAZ, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII / 1, s. 417-429.
- KAYA, Zeynep (2015). *Türk Toplumunda İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları.
- KOÇ, Ahmet (2008). "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17, s.145-176.
- KÖYLÜ, Mustafa (2004). "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *AÜİFD*, S.XLV II, s.137-149.
- NEBEVİ, İmam (2013). *Riyâzû's Sâlihîn*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- SELÇUK, Mualla (2005). *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara: TDV Yayınları
- ŞANVER, Mehmet (2011). "Cami Çocuk Yakınlaşmasında Ailenin Önemi", *Diyanet Aylık Dergi*, Ekim, s.20-22.
- TAVUKCUOĞLU, Mustafa (2002). "Okulöncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.14, s.51-63.
- TOSUN, Cemal (2012). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara: Pegem Yayınları, 7. Baskı.
- ÜNAL, Vehbi (2013). "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26.
- WACH, Joachim (2015). *Din Sosyolojisi*, Çev. Zeki Arslantürk-Z.Beyza Bulut, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Temmuz 5 (10), ss.197-218.
- YILMAZ, Hüseyin (2007). "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(14), 107-130.